

Darko Deković, *Istraživanja o riječkome glagoljaškom krugu*, Zagreb, Matica hrvatska, 2011., 523 str.

U nakladi Matice hrvatske izišla je šesta knjiga serije izdanja Hrvatska jezična baština, *Istraživanja o riječkome glagoljaškom krugu*. Priređivač je izdanja akademik Stjepan Damjanović, s obzirom na to da nas je autor Darko Deković, nažalost, prerano i iznenada napustio 2008. godine u, kako Damjanović u uvodnim riječima kaže, »... naponu stvaralaštva, u trenutku kada smo svi čekali njegove nove prinose u istraživanju hrvatskoga glagoljaštva.«

Nakon »Predgovora« (str. 15–18) i »Uvoda« (19–30) u kojem Deković opisuje povijesna polazišta za istraživanje riječkoga glagoljaštva, napominjući da se u knjizi prikazuje glagoljica i glagoljaštvo na onome dijelu današnjega područja grada Rijeke koje je tijekom povijesti duže vremena činilo zasebnu upravnu cjelinu i koje je bilo omeđeno Rječinom na istoku i sjeveru, imanjima kastavske gospoštije na zapadu i morem na jugu, izuzevši tako područje Trsata i Sušaka, slijedi prva velika cjelina knjige »Od prihvata glagoljaštva u Rijeci do najstarijeg do danas poznatoga riječkog glagoljačkog štiva« (31–60) koja se sastoji od sedam poglavlja. U prvom poglavlju »Rijeka prije 9. stoljeća« (33–34) Deković daje sažet prikaz Rijeke u predrimskom i rimskom razdoblju te navodi kako tadašnjim zaposjedanjem Slavena u drugoj polovici 6. stoljeća započinje sustavna slavenizacija romanskih gradova Istre i Kvarnera.

U drugom poglavlju naslova »Rijeka u 9. stoljeću« (35–39) autor opisuje Rijeku u kontekstu prihvata glagoljice u Hrvata, naglašavajući pritom kako se pretpostavlja da se glagoljaštvo u Rijeci javilo krajem 9. stoljeća.

»Rijeka u 10. stoljeću« (40–41) sljedeće je poglavlje u kojem Deković govori o važnosti Rijeke kao dijela hrvatske Krajine, odnosno Riječkoga arhidakonata u sklopu Hrvatske te kako o tadašnjim planovima njemačkih osvajača najviše doznajemo iz izvorno očuvane isprave cara Otona III. iz 993. godine.

Slijedi poglavlje »Rijeka u 11. stoljeću« (42–44). Ovdje Deković navodi da također ne postoje izravni podatci o glagoljaštvu u Rijeci u navedenom razdoblju, ali se iz zbivanja iz prethodnih stoljeća te iz usporedbe s crkvenim ustrojem u okolnim gradovima i iz isprava nastalih u 14. stoljeću može s velikom sigurnošću pretpostaviti da je crkveni ustroj Rijeke tada bio glagoljaški. Vrijeme je to nastanka sljedećih glagoljaških natpisa: Valunske ploče, Krčkog natpisa, Plominskog natpisa, Kločeva (Krčkoga) glagoljaša i dr. Autor navodi kako se u 11. stoljeću javljaju sve češće zabrane i ograničenja prilikom glagoljanja, primjerice, zabranjuje se nošenje brade glagoljašima i ređenje svećenika koji ne znaju latinski jezik.

U poglavlju »Rijeka u 12. stoljeću« (45–48) autor ističe da je tada Rijeka još uvijek u granicama Hrvatske i u sklopu glagoljaškoga crkvenoga kruga. Tada nastaju Senjska ploča, Vrbnički odlomak, u središnjoj Istri Supetarski i Grdoselski ulomak te nezaobilazna Bašćanska ploča. Smrću hrvatsko-ugarskog kralja Kolomana 1116. godine, sudbina hrvatske Krajine bila je zacrnjena. Akvilejski patrijarh, odnosno Devinci (vazali nazvani po utvrdi Devin *Duino* pored Trsta), osvajaju dio Krajine od Labina ili Plominskoga

zaljeva do Rječine. Deković bilježi da Rijeka tada dolazi pod vlast nenarodnih gospodara, što se odražava i na glagoljaštvo – ograničenja i zabrane kojima su riječki glagoljaši samo posredno bili izloženi sada postaju izravni i dolaze iz upravnih središta koja su na područjima drugih država, kojima nije bio u interesu opstanak hrvatskoga crkvenog jezika, nego im je on bio čak smetnja.

»Rijeka u 13. stoljeću« (49–53) naslov je poglavlja u kojem Deković, među ostalim, objašnjava odredbe Četvrtog lateranskog općeg crkvenog sabora iz 1215. godine, koje pogoduju opstanku glagoljaštva. Autor navodi da početkom 13. stoljeća nastaje i prvi do danas poznati hrvatskoglagoljički časoslov, čiji se jedan list, poznat pod nazivom Londonski ulomak brevijara, očuvao do danas. U poglavlju se također navodi najstarije očuvano glagoljičko štivo iz Rijeke te se iznose naznake o mogućnosti postojanja kvarnerske glagoljičke pisarske škole.

Posljednje poglavlje prve cjeline knjige, »Rijeka u 14. stoljeću« (54–60), govori o smjeni vlasti u Rijeci kojom knezove Devinske zamjenjuje vladavina knezova Frankopana, inače promicatelja i zaštitnika glagoljice. Kratkotrajna tridesetogodišnja vlast domaćih gospodara Frankopana nad Rijekom prestaje 1365. godine kada sinovi Bartola VIII., Stjepan II. i Ivan V., vraćaju Rijeku Hugonu VIII. Devinskome, želeći time učvrstiti mir i prijateljstvo. Deković navodi kako je u gradu Rijeci postojala tijekom 14. stoljeća vrlo bogata glagoljaška djelatnost, koja se odražava mnoštvom ostataka rukopisa, listova i ostrizaka raznih misala, časoslova i ostalih crkvenih knjiga, a i postojanjem hrvatskoglagoljičkoga protokola riječkoga zbornog kaptola, pisanog na pergameni.

Druga velika cjelina knjige nosi naslov »Zlatno doba riječkoga glagoljaštva« (61–74) i sastoji se od poglavlja naslovljenog »15. stoljeće« (63–74). U prvoj polovici 15. stoljeća Rijekom vladaju Walseeovci, a nakon njih vlast preuzimaju Habsburgovci. Deković ističe kako se 15. st. u Rijeci s pravom može smatrati stoljećem zlatnoga doba glagoljaštva, a sredinom navedenog stoljeća dolazi i do izuma tiska koji će uvelike ubrzati način širenja pisane riječi. Taj izum, navodi autor, koriste i hrvatski glagoljaši koji 1483., svega 28 godina nakon Gutenberga, u Istri dovršavaju prvu glagoljicom tiskanu knjigu *Misal po zakonu rimskoga dvora*, a nedugo se zatim u Senju osniva glagoljička tiskara koja je od 1493. do 1508. tiskala sedam knjiga. Deković navodi da u Rijeci postoje i tragovi glagoljičkoga javnog bilježništva, međutim, tijekom 15. st. javnim bilježnicima sve više postaju stranci, koji, doduše, moraju naučiti hrvatski jezik pa se služe i glagoljicom jer drugačije ne bi mogli komunicirati s pučanstvom. Najstarija je latinička sačuvana knjiga riječkoga javnog bilježnika Antuna de Renna de Mutina u kojoj su upisani bilježnički predmeti nastali u razdoblju od 1436. do 1461. godine.

Treća cjelina knjige naslovljena je »Vrhunac uspona riječkoga glagoljaštva i njegova odlučna obrana« (75–110) te se sastoji od poglavlja nazvanog »16. stoljeće« (77–110). Prvo potpoglavlje navedenog poglavlja naslovljeno je »Riječki glagoljički spomenici iz 16. stoljeća« (77–79). Zatim slijedi potpoglavlje »Duhovno i crkveno ozračje riječkoga glagoljaštva u 16. stoljeću« (80–84) u kojem Deković iznosi duhovno stanje u Rijeci nakon dva opća crkvena sabora održana početkom 16. stoljeća, Petog lateranskog (1512. – 1517.)

na kojemu je osuđeno učenje o prevlasti Sabora nad papom i onog Tridentskog (1545. – 1563.) koji utvrđuje katolička vjerska stajališta u odnosu na protestantska učenja, koja su kratkotrajno imala sljedbenike i na glagoljaškim područjima Istre i Rijeke. Slijede potpoglavlja: »Nastavak rada Senjske glagoljičke tiskare« (84), »Tiskanje glagoljičkih knjiga u Mlecima u 16. stoljeću« (85), »Mletačko razaranje Rijeke u glagoljičkim štivima« (85–86), »Riječki statut i hrvatsko pravno naslijeđe u Gradu i u okolnim mjestima« (86), »Turska osvajanja« (87), »Kožičićeva riječka glagoljička tiskara« (87–90), »Hrvatski kvarnerski književni krug i Bernardin Frankopan« (90–94), »Rijeka i protestantizam« (94–97), »Glagoljica u sudskom poslovanju i javnom bilježništvu u 16. stoljeću u Rijeci« (98–100), »Sozomenova zabrana glagoljanja u riječkoj zbrojnoj crkvi« (100–108) te »Oglejski sinod 1596. i glagoljaštvo Istre i Rijeke« (108–110).

Četvrta cjelina knjige nosi naslov »Pokušaj osnutka druge riječke glagoljičke tiskare i nagli uzmak glagoljaštva u 17. stoljeću« (111–160) te se sastoji od jednog poglavlja – »Rijeka u 17. stoljeću« (113–160). U navedenom poglavlju uz niz potpoglavlja obrađuje se tematika glagoljaške prakse u Rijeci u 17. stoljeću: »Višejezičje i latiničko pismo u poslovanju riječke općine i u crkvenomu obredu« (113–120), »Riječki glagoljaški krug u 17. stoljeću« (121–124), »Vizitacija Francesca Bartirome u Rijeci i Riječkom arhidakonatu« (125–130), »Franjo Glavinić i njegov pokušaj osnutka druge riječke glagoljičke tiskare« (130–139), »Isusovački kolegij u Rijeci i riječko glagoljaštvo« (139–143), »Glagoljički tiskopisi Zbora za širenje vjere i riječki glagoljaši u 17. stoljeću« (143–147), »Missal hervaski Jurja Manzina« (148–150), »Zabrane i ograničenja glagoljanja u Rijeci tijekom 17. stoljeća« (150–157) te »Riječka hrvatskoglagoljička i hrvatskolatinička štiva iz 17. stoljeća« (157–160).

Najopsežnija, peta cjelina knjige nosi naslov »Riječko glagoljaštvo od 17. stoljeća do ozakonjenja uporabe narodnih jezika u crkvenom obredu« (161–221), gdje je riječko glagoljaštvo prikazano u sljedećim poglavljima: »18. stoljeće« (163–170), »19. stoljeće« (171–208) i »20. stoljeće« (209–221). Prvo od navedena tri poglavlja donosi potpoglavlja: »Pod austrijskom upravom (1700. – 1776.)« (163–167), »Doba hrvatske vlasti u Rijeci (1776. – 1779.)« (167–168) i »Od razdoblja hrvatske vlasti do Ilirskih provincija (1779. – 1809.)« (168–170). U uvodnom dijelu poglavlja »19. stoljeće« Deković piše o počecima napada na kvarnersko glagoljaštvo iz redova talijanaški usmjerenih stanovnika koji iznose dvojbe o crkvenopravnoj utemeljenosti glagoljaštva. Također zaključuje da nedostatak glagoljičkoga misala potiče uporabu »slaveta«, odnosno »ščaveta« (narodnog govornog jezika kojim su pisane bogoslužne knjige), ali i bržu latinizaciju slavenskoga crkvenog obreda. Slijede potpoglavlja: »Ilirske provincije (1809. – 1803.)« (173–174), »Rijeka ponovno u Habsburškoj Monarhiji (1813. – 1848.)« (174–180), »Rijeka od bana Jelačića do Hrvatsko-ugarske nagodbe (1848. – 1868.)« (180–185), »Rijeka nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868. – 1918.)« (185–199) te »Riječki župnik Kajetan Bedini« (199–208). U posljednjem poglavlju »20. stoljeće« autor opisuje društvene, vjerske i političke prilike u Rijeci do ulaska savezničkih vojski 1918. godine, navodeći kako je Crkva u Rijeci bila vjerna čuvarica glagoljaštva.

Šesta cjelina knjige nosi naslov »Od savezničkoga (talijanskoga) zaposjednuća Rijeke do njezina priključenja Hrvatskoj (1918. – 1947.)« (222–265) te se sastoji od sedam poglavlja: »Savezničko (talijansko) vojno zaposjednuće (1918. – 1924.)« (222–225), »Glagoljaštvo još postoji« (225–237), »Za talijanske civilne uprave (1924. – 1943.1945.)« (237–250), »Pad fašističke Italije i dolazak njemačke vlasti u Rijeku 8. rujna 1943.« (250–251), »Vojna uprava Jugoslavenske armije u Rijeci od 1945. do 1947.« (252–256), »U Hrvatskoj u okviru jugoslavenske države (Od priključenja Rijeke Hrvatskoj 15. rujna 1947. do primjene uredbe Drugoga vatikanskog sabora Sacrosanctum Concilium u Hrvatskoj 4. prosinca 1963.)« (256–262) te »Častan spomen i baština« (263–265).

Sedma, ujedno i posljednja teorijska cjelina knjige »Zabrane i ograničenja glagoljanja« (269–278) zapravo je svojevrsna zamjena zaključka knjige. Deković navodi kako se u povijesti glagoljaštva najviše zabrana odnosilo upravo na riječko glagoljanje, a zabrane su se donosile sustavno od 925. do 1944. godine. Međutim, autor ističe kako su zabrane i ograničenja nekad više, a nekad manje izazivali uzmak glagoljaštva, ali ga nikad nisu potpuno suzbili, štoviše, u nekim su povijesnim razdobljima zabrane poticale na njegovu jaču obranu i podizale svijest o povezanosti glagoljaštva sa zavičajnom i narodnom samosvojnošću. Navedene zabrane i protjerivanja glagoljaša nisu uništile glagoljaštvo. Ono je u Rijeci, zaključuje Deković, postiglo svoj cilj i odigralo presudnu ulogu u vjerskom odgoju i u zaštiti samosvojnosti hrvatskoga naroda.

Kao dodacima na kraju knjige Deković je priložio »Popis i opis glagoljičkih štiva koja su mjestom nastanka, mjestom uporabe ili namjenom vezana uz grad Rijeku« (281–364) te »Dosadašnje radove o riječkome glagoljaštvu« (364–437).

Slijede popisi »Izvori« (441–468) i »Knjigopisje« (469–495). Knjiga završava »Kazalom imena« (497–511), »Priređivačkim napomenama« (513–515), »Bilješkom o autoru« (517–518) i »Kazalom« (519–523).

Knjiga Darka Dekovića *Istraživanja o riječkome glagoljaškom krugu* prepuna je dragocjenih podataka te predstavlja vrlo značajan znanstveni doprinos proučavanju glagoljice, ali je, isto tako, i značajan doprinos baštinjenju glagoljske riječi u Hrvatskoj. Pregledno i koncizno, stoljeće po stoljeće, prikazana je povijest glagoljanja u Rijeci.

Na kraju valja napomenuti da, osim što knjiga predstavlja velik doprinos znanstvenoj i stručnoj glagoljičkoj literaturi kako hrvatskoj, tako i inozemnoj, dojam koji čitatelj stekne čitajući knjigu jest taj da je Dekovićeva ljubav prema glagoljici i domovini neizmjerena, što je priređivač izdanja, Stjepan Damjanović, u uvodnim riječima i prikazao sljedećim riječima: »Darko je Deković glagoljaštvo držao izvanredno važnom kulturnom pojavom, važnom zbog vrijednosti koje je ono unijelo u procese što ih zovemo poviješću hrvatskoga jezika i poviješću hrvatske književnosti, ali još više zbog toga što život hrvatske glagoljice na nekom prostoru neporecivo svjedoči o nazočnosti hrvatskog pučanstva. Svi koji su poznavali Darka Dekovića znaju da je u temelju svake njegove misli i postupka – Hrvatska.«

Maja Cerić